

Kısık
f25

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI/ 109

Elmalele

M.HAMDİ YAZIR

SEMPOZYUMU

4-6 EYLÜL 1991

SEMPOZYUM

ANKARA - 1993

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Mesrutiyet Cad.Bayındır Sk. No:55 • Kızılay/ANKARA
Tel:418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75
Telex:43 433 tdvk tr. • Fax:417 00 09

Yayın No - 109
Sempozyumlar-Paneller Serisi - 1

ISBN 975-389-105-9
93.06.Y.0005.109

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanmıştır.

HAMDİ YAZIR'IN FIKIH USULÜ ANLAYIŞI

Doç. Dr. İbrahim Kâfi DÖNMEZ

Giriş

Bir ilim veya fikir adamının muayyen bir veçhesi ile ilgili bir tetkiki gerçekleştirirken esas alınabilecek malzeme açısından bu tebliğin sahibini pek şanslı saymak mümkün değildir. Çünkü tebliğ sahibi, tetkike konu olan merhum Elmalılı Hamdi Yazır'ı şahsen tanıma fırsatını bulamadığı gibi, bu görevi üstlenirken esas almayı ümit ettiği doğrudan usul-i fıkiha dair eserine de ulaşabilmiş değildir.

Bu durumda, Tefsir'indeki özellikle ahkâm ayetleri ile ilgili açıklamalarından yürüyerek hukukçuluğuna dair tesbitler yapma ve bunlardan faydalanarak fıkıh usulü yönünü tahlil etme metodu uygun bir yol olarak hatıra gelmekte ise de, merhumun bu yönü ayrı bir tebliğe konu edildiği için, tekrar endişesi böyle bir taramayı sergilemekten kaçınmayı gerektirmiştir. Zaten fıkıh usulüne dair özel telifi bulunan bir âlimin bu alandaki yaklaşımlarını, böyle dolaylı bir yolla tesbitin yeterli olmayacağı açıktır.

Varlığından söz edilen Elmalılı'ya ait usul-i fıkiha dair gayri matbu esere ulaşabilme hususunda vârisleri ve konunun ilgilileri nezdinde yapılan teşebbüsler, bugüne kadar maalesef sonuç vermemiştir. Şunu da sevinçle belirtelim ki, merhumun bugüne kadar kamunun istifadesine sunulmamış olan ilmi mirasının İstanbul'daki bir vakfa devri ile ilgili teşebbüslerin çok kısa bir süre sonra olumlu olarak sonuçlanması beklenmektedir.

Bu durum karşısında, tebliğimizde, merhumun matbu eserlerinde yürüyerek fıkıh usulü yönüne dair bazı sonuçlar çıkarmayı denemiş olduğumuzu ve ancak fıkıh usulüne ilişkin eserinin elde edilmesinden sonra bu yönünün daha iyi aydınlığa kavuşturulabileceğini ifade etmeliyiz. Bu sebeple, Tefsir'indeki açıklamalarından yürüyerek yaptığımız bazı tesbitlerimizi, onun yaklaşımını belirlemek üzere genelleme yapmak için yeterli bulmadığımızdan, burada onlara yer vermemiş, sadece açıkça gözlemlenebilen hususlara işaret etmiş bulunuyoruz.

Bir ilim veya fikir adamının fıkıh usulüne dair görüşleri incelenirken, fıkıh usulünün bütününe ve cüz'iyatına ait görüşlerini, bir başka anlatımla, fıkıh usulüne makro bakış ile mikro bakış ayrı ayrı ele almak, o

şahsın bu yönünü aydınlatma ve sağlıklı değerlendirmeler yapabilme açısından önem taşır. Bu itibarla, konunun iki ana başlık halinde ele alınması uygun olacaktır:

I- Fıkıh usulünün geneli ile ilgili görüşleri,

II- Fıkıh usulü meseleleri ile ilgili görüşleri.

I- Fıkıh Usulünün Geneli ile İlgili Görüşleri Bu başlık altında ele alınması gereken husus, özetle, fıkıh usulünün bir bütün olarak gözönüne alınması sonunda, onun kendisiyle amaçlanan gayeler bakımından yeterli olup olmadığının değerlendirilmesidir.

Fıkıh usulünün bu anlamda “**doğrudan**” bir tenkit ve değerlendirmeye tâbi tutulması, İslâmî ilimler tarihi içinde nadir karşılaşılan bir durumdur. Fıkıh usulünün çok önemli bir ilim olduğu, bir çok vesile ile ve özellikle bu alanda yazılan eserlerin mukaddimelerinde sık sık ifade edilirse de, bu ilimdeki metodların erişilmek istenen hedefler için yeterli olup olmadığı noktasına, –elementer bilgiler için verilen emekle kıyaslandığında– fazlaca eğilinmediği görülür.

Fıkıh usulünün belirtilen anlamda değerlendirilmesine yönelik “**dolaylı**” ifadeler ise, bu ilme dair mufassal eserlerin yazıldığı ve diğer taraftan içtihad müessesesinin işlemez hale geldiği dönemi takip eden zamanlardan günümüze kadarki eserlerde daha sık rastlanır. Kısaca:

1- Önceki fakihlerin ulaştıkları fikhî sonuçlar üzerinde donup kalmanın ve usul kurallarını, sadece bunların izahında kullanılacak klişe bilgiler olarak tasavvur etmenin, böylece içtihad müessesesini işlemez hale getirmenin yanlışlığı.

2- Nassların sadece lâfzî yorumu ile yetinmeyip, amaçları ve teşrî hikmetleri üzerinde de dikkatle durulmasının önemi ve lüzumu hakkında görüş açıklayan ve bu hususlarda hassasiyet gösteren âlimlerin yaklaşımlarını bu anlamda “dolaylı” birer tenkit saymak mümkündür.

Elmalılı Hamdi Yazır'ın fıkıh usulü yönü ile ilgili –sınırlı– incelememiz, bizi, onun çağımızda yaşamış İslâm âlimlerinden meselâ bir et-Tâhir b. Âşûr'un yaklaşımı ile bu ilmi **doğrudan** bir tenkit ve değerlendirmeye tâbi tutarak bu hususta görüş ve teklifler ileri sürme metodu izlemediği sonucuna ulaştırmıştır.

Fıkıh usulünün belirtilen anlamda **dolaylı** değerlendirilmesine gelince, Elmalılı'nın bu konudaki düşüncelerini aralayan bir çok ifadesine rastlanabilmektedir.

Bu konuda dikkatimizi çeken ifadelerinden hareketle, Elmalılı'nın bu yönü hakkında ulaşabildiğimiz bazı sonuçları özetle belirtecek olursak:

1- Elmalılı, nazari plânda, içtihad müessesesinin işlemeden yana, hatta dini düşüncedeki donma realitesini müslümanların geri kalmışlığının temel sebepleri arasında gören ve teccid fikrini savunan bir âlimdir.

Metâlib ve Mezâhib adıyla tercüme ettiği eserin "dibâce"sinde, Elmalılı, Batı'nın İslâm kültür ve medeniyetinden istifade etmesine mukabil, müslümanların yanlış bir düşünceden hareketle Batı'dan istifadenin yollarını kendilerine kapattıklarından şikâyet eder. Bu arada, felsefi içtihadın dini içtihadla tesanüdünün zarurî olduğunu ve günümüzde içtihadın bölünebilirliğinin kabulünü savunur⁽¹⁾.

İslâm'ın aslı kaynaklarının tecrübe ve inkişafa karşı değil, aksine inkişaf fikrine ufuk açan ifadeler taşıdığına dikkat çeken Elmalılı⁽²⁾, dinde teccid ile ilgili hadisi geniş bir şekilde açıklar⁽³⁾. Bu konuya dair özel tebliğ bulunduğu için tafsilâta gerek görmüyoruz.

Bununla beraber, Elmalılı'nın hukukta istikrar ve devamlılık fikrine önem veren bir âlim olduğu görülmektedir. Onun Metâlib ve Mezâhib tercümesindeki yenilik konusu ile ilgili açıklamalarının yanısıra, İslâm hukukunun çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir hamle yapabilecek güçte felsefi esaslara sahip bulunduğuna dair şu sözleri bu tesbiti doğrulamaktadır:

"... İşte biz bugün bu esaslara malik olduğumuz cihetle fikh-ı celil-i İslâm'da muteber olan bilcümle mezahibi elimize alarak, zamanımızdaki - maatteessüf kalil olan- mütehassıslardan mürekkep -her nerede olursa olsun- Mecelle cemiyetinden daha vâsi bir heyet-i ilmiyye teşkil edip bir taraftan milel-i gayr-i müslime erbab-ı iktidarından bir hey'et-i hukukıyye buldurur ve bilcümle hâdisât ve muâmelât-ı külliyyemizi de tayin eyler ve evvel emirde fikh-ı hanefiden tetkik, tatbik, cemi ve telife başlar ve ihtiyac-ı nâsa erfak olan mesâili herhangi mezhepten olursa olsun alır ve faraza bunlarda bulunmayacak, halli zaruri bir hadiseye tesadüf edersek, hallini aynen bulabildiğimiz Avrupa kavâninden değil, kavâid-i felsefe-i şer'iyemizle hal ve tayin eyler, bu suretle öyle bir kanun-i muhit meydana getiririz ki, âlem-i medeniyet parmak ısırır ve Mecellemiz bile onun bir sahife-i muhtasarı gibi kalır..."⁽⁴⁾

Şu da var ki, Elmalılı ötedenberi öğrenilip öğretilen fikhî nitelermelerin yanlışlığının anlaşılması halinde, bunlar üzerinde do-

(1) Paul Janet-Gabriel Seailles, Metâlib ve Mezâhib, Fransızca'dan tercüme: Elmalılı M.Hamdi Yazır, İstanbul, 1978, Dibâce, s. XXIX, XXX-XXXIV.

(2) Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili (Bundan böyle "Tefsir" diye zikredilecektir), İstanbul, tarihsiz, II/1335 (Nisa 4/26); Metâlib ve Mezâhib, s. XLVIII v.d.

(3) Metâlib ve Mezâhib, s. XLIX v.d.

(4) Beyânül-Hak, sayı: 18, s. 403 (zikreden: Hayrettin Karaman, İslâm Hukuk Tarihi, İstanbul, 1989, s. 346).

ulup kalınmasına da şiddetle karşı çıkmakta ve bu tutumu istikrar ve muhafazakârlık çerçevesinde mütalâa etmemektedir. "Sefer" Ri-salesindeki müteaddid ifadeleri bunu göstermektedir⁽⁵⁾.

Öte yandan Elmalılı, içtihadın şahsî arzu ve meyillere göre yön-lenmesini bir tehlike olarak görmekte, bir âyetin tefsiri sırasında bu hu-susa dikkat çekmektedir⁽⁶⁾.

Amelî plânda ise, Elmalılı'nın, -muhtemelen bulunduğu çevre şart-larının etkisiyle- fikhî meselelerin çözümünde kendisinin bir müctehid gibi, davrandığı intibai edinilmesini arzu etmediği görülmekte; özellikle seferilik ile ilgili görüşünü açıklarken bu görüşün bir "**tahrîcî'l-menât**" hatta "**tenkîhu'l-menât**" olmadığını, "**tahkîku'l-menât**"tan ibaret bu-lunduğunu söylerken kullandığı üslûptan bu anlaşılmaktadır⁽⁷⁾. Öte yandan, fikhî hükümleri açıklarken fıkıh usulünden gösterdiği mes-netlerle ilgili ifadelerinden de, onun klâsik usul yaklaşımlarını izleyen, özellikle Hanefî usulüne bağlı bir âlim olduğu gözlenmektedir.

2- Elmalılı'ya göre, nassların yorumunda lâfız unsuru ile ye-tinilmeyip, gayeyi aydınlatmada yararlanılabilecek diğer unsurlara da önem verilmesi ve yorumun zenginleştirilmesi gerekir. Nasslardaki hü-kümlerin amaçları ve teşrî hikmetleri üzerinde durulması, İslâm'ın teşrî politikasının iyi belirlenmesi, nassların doğru anlaşılmasında olduğu kadar, hukukun kendi düşünce sistemine uygun biçimde geliştirilmesi (kanun boşluklarının doldurulması) bakımından da önem taşır. Onun şu ifadeleri bu fikri dile getirmektedir:

"... Bununla beraber biz şunda da iştibah etmyoruz ki, burada vahiyle takrirden başka alelhusus **devr-i nübüvvetten sonrası için** istinbat-ı il-el-i ahkâmda tecribenin de bir ehemmiyet-i azimesi bulunduğuna işaret-i mahsusa vardır. Herhalde içtihadat-ı teşrîyyede de yalnız delâlet-i elfaz ile iktifa edilmeyip tecrîbe ile hayatın cereyan-ı haricî ve hikemîsi dahi nazar-ı itibarda tutulmak lazım gelecektir. (فاعتبروا يا اولى الاباب) emrinde bu nokta pek mühim bir mevki işgal etmiştir..."⁽⁸⁾

"... Bu âyet ilm-i ahlâk ve teşrî-u siyaset nokta-i nazarından o kadar cemiyetli bir düsturdur ki, dekaik ve tefriyatını ta'dad ve ihsâ mümkün de-ğildir."⁽⁹⁾

(5) Meselâ bkz. Tefsir, VIII/XI, XXII.

(6) Tefsir, II/1335-1336 (Nisa 4/27).

(7) Tefsir, VIII/XII.

(8) Tefsir, II/1335 (Nisa 4/26). Eserde yanlışlıkla « يا اولى الاباب » yazılmıştır. Kur'an'da « فاعتبروا » emri ile « يا اولى الاباب » hitabı bulunmamaktadır. Müellif « فاعتبروا يا اولى الاباب » şeklindeki (Haşr 59/2) âyetine işaret etmektedir.

(9) Tefsir, IV/2358, Araf 7/199.

Bu nazari bakışın yanısıra Elmalılı, fikhî hükümler ihtiva eden ayetleri tefsir ederken, kendisi de çoğu zaman hükümlerin gayelerine dair açıklamalar yapmaya önem vermektedir⁽¹⁰⁾.

II- Fıkıh Usulü Meseleleri ile İlgili Görüşleri

Bilindiği üzere, fıkıh usulünün ana konusunu 1-Fıkıhın kaynakları, 2- Bu kaynaklardan hüküm çıkarma metodları oluşturur⁽¹¹⁾. Buna göre, Elmalılı'nın fıkıh usulü meseleleri ile ilgili görüşlerini iki başlık altında gözden geçirmek uygun olur.

1- Fıkıhın Kaynakları

Kur'ân ve Sünnet'in İslâmî hükümlerin iki temel kaynağı olduğu hususunda İslâm âlimleri fikirbirliği etmişlerdir. Fıkıh usulünde zikredilen diğer delillerin bir kısmı (icma, şerâi'u men kablenâ, sahabî kavli, örf) mahiyet itibariyle birer kaynak özelliği taşımakta birlikte, diğer bir kısmı (meselâ, kıyas, istihsan, istislah, sedd-i zerây'i) bu özelliği haiz olmayıp, esasen birer hüküm çıkarma metodunu veya fıkıh prensibini ifade eden kavramlardır. Ancak "delil" kelimesi, sadece hukuk kaynağı anlamında değil, geniş kapsamlı bir kavram olarak düşünüldüğü için, bunların hepsi "edille-i şer'iyye" içinde mütalâa edilmişlerdir. Zaten usul eserlerinde bunların mahiyet itibariyle birer kaynak olup olmadıklarından çok teşrideki rolleri tartışılmıştır. Bu açıdan Gazalî'nin "edilletü'l-ahkâm"ı ele alış tarzını, özellikle kıyası edille arasında değil istinbat metodları arasında incelemiş olmasını övgü ile anmak gerekir⁽¹²⁾.

Elmalılı'nın -bu tebliğin birinci derecede kaynağını teşkil eden- Hak Dini Kur'ân Dili isimli tefsiri ise bir fıkıh usulü eseri olmadığı için, onun edille bahsini ele alış tarzını bilemiyoruz. Ancak, ilgili ayetlerin tefsiri sırasında bazı deliller hakkında açıklamalarına rastlanabilmektedir. Tabii ki, bir fıkıh usulü tetkiki tarzında ele almış olmadığı için, bu açıklamaların yeterli ve kuşatıcı olmasını beklemek mümkün değildir. Bunları kısaca gözden geçirecek olursak:

a) Kur'ân:

Kur'ân tarifini fıkıh usulü eserlerinde benimsenen şekliyle veren Elmalılı⁽¹³⁾, bu eserlerde Kur'ân bahsinde temas edilen iki temel meselede ("besmele"nin Kur'ân'dan âyet olup olmadığı ve "meşhur" kırâate hüküm bağlanıp bağlanmayacağı meselelerinde) Hanefî görüşünü esas almaktadır⁽¹⁴⁾.

(10) Meselâ bkz. Tefsir, II/1333 (Nisa 4/25), aynı sayfa (Nisa 4/26), II/1419 (Nisa 4/93), II/1336 (Nisa 4/28), VII/4780 (Mücadele 58/3).

(11) Zaman içinde fıkıh usulü eserlerinde önemli bir yer tutan "hüküm" bahisleri ise, fıkıh faaliyetinin ürünü olan hükümlerle ilgili ortak temel kavramları ve teorileri ihtiva eden bir bölümdür. Bir de bu eserlerin sonunda genellikle içtihad ve taklid bahsine kısa bir bölüm olarak yer verilmiştir.

(12) bkz. Gazalî, el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl, Mısır, 1324, I/100 v.d., II/228 v.d.

(13) Tefsir, I/644.

(14) Tefsir, I/15-17, III/1802 (Maide 5/89).

b) Sünnet:

Sünnet'in kaynak oluşuna dair Kur'ân'dan getirilen birinci derecede delil olan âyetin tefsiri sırasında Elmalılı bu hususu belirtmekle yetinmekte, Sünnet'le ilgili usul meselelerine temas etmemektedir⁽¹⁵⁾.

c) İcma:

Elmalılı, en-Nisâ' 4/115 âyetinin icmanın bağlayıcı bir kaynak olduğuna delil gösterilmesini ikna edici bulmayan Gazali gibi âlimlerin görüşlerine işaret etmeksizin, bu âyetin tefsirinde şunları yazmaktadır.

"... Bunun için ulema-yı Ehli sünnet ve cemaat bu fıkraı icma-ı ümmete ittiban vücbunu ifade için sevkolunmuş bir nass olarak anlamışlar ve vech-i delâleti muhtelif suretlerle izah eylemişlerdir."⁽¹⁶⁾

Öte yandan Elmalılı, başka bir vesile ile ve bazı âyetlerden hareketle icma konusunda şu önemli açıklamayı yapmaktadır:

"... Böyle ubudiyet ve istianesini yalnız Allah'a hasreden bir vicdanı içtimaî taşıyan ümmetin icmında da bir delâlet-i teşriyye mevcut olabileceğini, yani icma-ı ümmetin müsbet delil-i şer'i teşkil ettiğini anlarız."⁽¹⁷⁾

d) Kıyas:

Kıyasın hucciyeti için usul ilminde birinci derecede kendisine dayanan âyetin tefsirinde Elmalılı bu hususu belirtip, aynı nokta ile ilgili olarak Fahreddin Razî'den nakiller yapmakta, kıyas konusundaki usul meselelerine girmemektedir⁽¹⁸⁾. Ancak, felsefe ve mantık ile uzun yıllar özel bir şekilde meşgul olmuş olan Müellif'in kıyas ile ilgili kavramları vukuflla kullanması tabiidir ve eserinde bu kullanım açıkça görülmektedir⁽¹⁹⁾.

e) Şer'u men kablenâ:

Elmalılı en-Nisâ' 4/26 âyetini tefsir ederken:

"İlm-i usuldeki « شرائع من قبلنا شريعة لنا اذا قضها الله ورسوله » kaidesini tahsis etmiş olduğunda şüphe yoktur" demekte ve bu konuda tahlil ve tartışmaya gerek görmeksizin Hanefi usulünü esas aldığı müşahede olunmaktadır⁽²⁰⁾.

f) Örf:

Elmalılı, el-A'râf 7/199 âyetini tefsir ederken, "örf", "maruf" ve "âdet"

(15) Tefsir, VII/4836-4838 (Haşr 59/7). Sünnet'in kaynak oluşu için delil gösterilen diğer başlıca âyetlerde de Elmalılı, konunun bu yönünü de dayandığı düşüncüyü izah ile yetinmektedir; meselâ, II/1076-1080 (Âl'u İmrân 3/32), II/1173-1174 (Âl'u İmrân, 3/132), II/1374-1379 (Nisa 4/59).

(16) Tefsir, III/1466-1467. Karşı görüş için bkz. Gazali, Mustasfâ, I/174-175.

(17) Tefsir, I/54.

(18) Tefsir, VII/4816-4818 (Haşr 59/2). Başka bir âyetin tefsiri sırasında Zahirîye'nin kıyası kabul etmeyişini tenkid eder: II/1379 (Nisa 4/59).

(19) Meselâ bkz. Tefsir, III/1723 (Maide 5/59), VII/XII-XXII.

(20) Tefsir, II/1335 (Nisa 4/26). Önceki dinlerin hükümlerindeki değişikliklerle ilgili bir mukayese örneği için bkz. I/607 (Bakara 2/178).

kavramlarını mukayese eden açıklamalar yapmakla birlikte, örf delili hakkında tahlil ve değerlendirmeye yer vermemektedir⁽²¹⁾. Ancak, özellikle Sefer Risalesi'nde âdetin fıkhıdaki önemine değinen ifadeleri bulunmaktadır⁽²²⁾.

Edille-i şer'iyye konusuna son vermeden önce, müellifimizin hüküm kaynaklarına genel bakış tarzına bir ifadesine temas etmek istiyoruz. El-malılı şöyle diyor:

"Demek ki, İslâm'da dört nevî ahkâm vardır. Kitapta mansus, sünnette mansus, ülülemin ittifakıyla mücmeunaleyh ve kıyas-ı sahih ile müstenbat ahkâm. Maamañih bu dördüncüsüyle ihtilâf azaltılabilirse de, tamamen tevhid olunamaz. Bunda niza edildiği zaman da ülülemin şurasına ve nihayet imamın emrine müracaat olunur..."⁽²³⁾

Elmalılı'nın burada dolaylı bir şekilde -pozitif hukuk bakımından gerçekten önemli olan- kanunlaştırma fikrine işaret etmiş olduğu söylenebilir. Ancak, hukuk metodolojisi açısından, hüküm çıkarma yollarını kıyasa inhisar ettirir tarzda bir ifade kullanması bizce isabetli olmamıştır⁽²⁴⁾. Öte yandan bu ifade, ihtilâfa açık yegâne hüküm nev'inin kıyas yoluyla belirlenen sonuçlar olduğu izlenimini vermektedir. Oysa Kitab ve Sünnet'teki bir çok nassın farklı yorumlanıp bunlardan farklı sonuçlara ulaşıldığı malûmdur⁽²⁵⁾.

2- Kaynaklardan hüküm çıkarma metodları:

Yukarıda belirtildiği üzere, edille-i şer'iyye arasında incelenen kavramların birçoğu, esasen mahiyet itibariyle birer hukuk kaynağını delil, kaynaklardan hüküm çıkarma metodunu ifade etmektedir.

Bunlardan ayrı olarak, fıkıh usulü eserlerinde hüküm çıkarma metodları arasında ele alınan meseleler; a) Lâfızlar ve delâlet yolları, b) Deliller arasındaki zit ilişkiler (teâruz) ve bunun çözümü şeklinde iki ana başlık altında toplanabilir.

a) Lâfızlar ve delâlet yolları:

Bir fıkıh usulü tetkikinde, bu başlık altına giren konulara dair bir takım görüşler ileri sürülebilirse de, bir tefsir çalışmasında daha çok bu çerçevedeki terimlerden faydalanılması sözkonusu olabilir. Elmalılı'nın da bazı âyetlerin tefsiri sırasında büyük bir vukuflla kullandığı bu terimlerde prensip olarak Hanefî usul terminolojisini benimsediği, yerine

(21) Tefsir, IV/2357-2358.

(22) Tefsir, VIII/XII v.d.

(23) Tefsir, II/1379 (Nisa 4/59).

(24) Kıyas kavramını, İmam Şâfi'nin istislahı da içine alacak şekilde kullanımını esas aldığını sanmıyoruz.

(25) İfadenin bu akışı içinde "mansus" kelimesinin, cumhurun terminolojisindeki "nass" terimi anlamında kullanıldığını düşünmek de mümkün değildir.

(26) Meselâ bkz. Tefsir, I/459 (Bakara 2/106-107).

göre hemen bütün İslâmî ilimler muhitine mal olmuş olan cumhura ait terimlerden de faydalandığı görülmektedir⁽²⁶⁾.

b) Deliller arasındaki zıt ilişkiler (teâruz-u'l-edille):

Bu başlık altına giren konular içinde, âlimlerin farklı görüş beyan edip etrafındaki tartışmayı doğrudan Kur'an âyetlerine dayandırdıkları temel mesele "nesih" meselesidir.

Bu konuda Elmalılı'nın açık bir tavır ortaya koyduğunu görmekteyiz:

"Binaenaleyh âyât-ı Kur'aniyyede de nâsîh ve mensuh vardır ve hilâfını iddia zâhir-i nassı inkâr olur."⁽²⁷⁾

Bu arada, "Fıkıh Usulünün Genelî İle İlgili Görüşleri" başlığında işaret ettiğimiz, Elmalılı'nın sırf lâfzî yorumla yetinilmemesi gerektiği görüşünü önemine binaen hatırlatmak uygun olur.

Sonuç

Eserlerinde İslâmî ilimlere vukufu ve düşüncedeki derinliği açıkça görülen merhum Elmalılı Hamdi Yazır'ın fıkıh usulü yönünü ele alan bu tebliğimizde, onun bu konuda yazdığı eseri görmeden nihâî sonuçlara varılamayacağımızı daha yakından görmüş bulunuyor ve çalışmamızın asıl malzemenin elde edilmesinde sonrası için bir çerçeve oluşturacağını ümit ediyoruz.

(27) Müellif daha sonra neshin mahiyeti ile ilgili açıklamalar yapmaktadır; Tefsir, I/459-463 (Bakara 2/106-107).